

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-156>

УДК 314.1:311.3:331.5

СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: СТАТИСТИЧНИЙ ПОГЛЯД

CURRENT DEMOGRAPHIC CHALLENGES IN UKRAINE AND THEIR IMPACT ON HUMAN CAPITAL: A STATISTICAL PERSPECTIVE

Остапенко Яна Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9386-2237>

Ostapenko Yana
State Tax University

Стаття присвячена дослідженню сучасних демографічних викликів в Україні та їх впливу на формування людського капіталу із застосуванням статистичного аналізу. Проаналізовано основні тенденції демографічного розвитку, зокрема зниження народжуваності, зростання смертності, активізацію міграційних процесів та старіння населення. Визначено, що зазначені чинники зумовлюють скорочення чисельності економічно-активного населення та погіршення якісних характеристик людського капіталу. Визначено ключові тенденції демографічного розвитку та їх вплив на формування людського капіталу в сучасних умовах, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни. Окреслено основні демографічні ризики та їх довгострокові наслідки для відтворення трудового потенціалу і забезпечення економічної стабільності держави.

Ключові слова: демографічні виклики; населення України; людський капітал; прикладна статистика; статистичний аналіз; народжуваність; смертність; міграція; старіння населення; трудовий потенціал; демографічна політика.

This article examines contemporary demographic challenges in Ukraine and their impact on the formation of human capital using a statistical approach. It analyzes key trends in demographic development, including declining birth rates, rising mortality rates, increased migration, and population aging. It has been established that, under conditions of full-scale war, these processes have become critical and are accompanied by a significant reduction in population size and a deterioration in its age structure. It has been determined that these factors lead to a decrease in the share of the economically active population, an increased burden on the social sector, and a reduction in economic growth potential. Based on statistical data, it has been demonstrated that demographic transformations directly affect the quantitative and qualitative characteristics of human capital, particularly through the loss of labor resources, a decline in educational potential, and a reduction in professional competencies. It has been demonstrated that migration outflows, educational losses, and labor market imbalances pose additional risks to the reproduction of human capital. Key trends in demographic development and their impact on the formation of human capital under current conditions have been identified, which negatively affects the country's socioeconomic development. The report identifies the main demographic risks and their long-term consequences for the replenishment of the labor force, enhancing the economy's competitiveness, and ensuring the country's economic stability. It justifies the need to develop a comprehensive state policy aimed at overcoming the demographic crisis and restoring Ukraine's human capital. Particular attention is paid to the role of institutional mechanisms in regulating demographic processes and supporting socially vulnerable population groups. The importance of integrating demographic policy with the state's educational, economic, and migration strategies is emphasized. The need to use modern statistical methods to monitor demographic changes and justify management decisions is underscored.

Keywords: demographic challenges; the population of Ukraine; human capital; applied statistics; statistical analysis; fertility; mortality; migration; population aging; labor force; demographic policy.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими демографічними трансформаціями, які суттєво впливають на формування та відтворення людського капіталу. Зниження рівня народжуваності, підвищення смертності, інтенсивні міграційні процеси, а також старіння населення формують комплекс системних викликів, що мають довгострокові соціально-економічні наслідки.

Особливої актуальності ці процеси набули в умовах повномасштабних кризових явищ, що супроводжуються значними демографічними втратами, внутрішнім переміщенням населення та змінами у віковій і статевій структурі. У результаті відбувається звуження демографічної бази відтворення трудових ресурсів, що негативно впливає на якість та обсяг людського капіталу.

Водночас ефективне дослідження зазначених процесів неможливе без використання статистичних показників, які дозволяють не лише кількісно оцінити демографічні зміни, але й виявити їх закономірності, взаємозв'язки та потенційні наслідки для економічного розвитку.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого аналізу сучасних демографічних викликів в Україні та їх наслідків для людського капіталу з використанням статистичних даних, що дозволить обґрунтувати напрями формування ефективної демографічної та соціально-економічної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика демографічного розвитку та його впливу на формування людського капіталу є предметом активних наукових досліджень як в Україні, так і за її межами. Значний внесок у вивчення демографічних процесів зробили українські науковці, зокрема Елла Лібанова, Олександр Гладун, Ірина Курило, які досліджують тенденції відтворення населення, старіння, міграційні процеси та їх соціально-економічні наслідки.

У працях Е. Лібанової та О. Позняка обґрунтовано концептуальні засади демографічного розвитку України в умовах соціально-економічної нестабільності, а також розкрито вплив депопуляції та міграції на трудовий потенціал країни [1]. Олександр Гладун акцентує увагу на кількісних параметрах демографічного відтворення, зокрема аналізує динаміку народжуваності та смертності, використовуючи статистичний аналіз [2]. Ірина Курило досліджує трансформації вікової структури насе-

лення та проблеми старіння, що безпосередньо впливають на якість людського капіталу [3].

Сучасні тенденції демографічного розвитку України на основі статистичного дослідження описують Тетяна Паянок, Дмитро Яковенко, Яна Остапенко [4].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання статистичного аналізу сучасних демографічних викликів в Україні та їх впливу на людський капітал в умовах новітніх соціально-економічних трансформацій залишаються недостатньо дослідженими. Це зумовлює необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є комплексне дослідження сучасних демографічних викликів в Україні на основі статистичних даних, а також оцінка їх впливу на формування та розвиток людського капіталу. Особлива увага приділяється виявленню основних тенденцій демографічних процесів, їх кількісній оцінці за допомогою статистичного аналізу та визначенню потенційних соціально-економічних наслідків для трудового потенціалу країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні демографічні процеси в Україні характеризуються глибокою кризою, що набула системного характеру та значно загострилася після 2022 року. За оцінками міжнародних організацій, чисельність населення України скоротилася з близько 41–42 млн осіб до повномасштабного вторгнення до приблизно 33–37 млн осіб у 2024 році, залежно від методології підрахунку та врахування тимчасово окупованих територій [5]. Це свідчить про безпрецедентні темпи депопуляції в історії незалежної України.

Однією з ключових характеристик демографічної кризи є різке зниження народжуваності. Якщо у 2021 році було зареєстровано понад 130 тис. народжень за перше півріччя, то у 2024 році – лише 87,7 тис., що означає скорочення приблизно у 1,5 рази [6]. У річному вимірі у 2024 році народилося 176,7 тис. дітей, що на 5,7% менше, ніж у 2023 році, і майже на 32% менше порівняно з довоєнним 2021 роком [7; 8]. Сумарний коефіцієнт народжуваності знизився до рівня близько 1,2–1,3 дитини на жінку, що суттєво нижче рівня простого відтворення населення (2,1) [5].

Паралельно спостерігається стабільно високий рівень смертності. У 2024 році в Україні було зареєстровано 495,1 тис. смертей, що у 2,8 рази перевищує кількість наро-

джені [8; 9]. При цьому смертність зменшилася лише на 0,2% порівняно з 2023 роком, що свідчить про відсутність суттєвого покращення ситуації [9]. У структурному вимірі коефіцієнт смертності становить понад 15 осіб на 1000 населення, тоді як коефіцієнт народжуваності – лише близько 5,4 на 1000 населення [7]. Таким чином, природне скорочення населення набуває критичних масштабів: на одного новонародженого припадає майже троє померлих.

Демографічну ситуацію ускладнюють масштабні міграційні процеси. За різними оцінками, понад 6 млн громадян України перебувають за кордоном, причому значна частина з них – жінки працездатного віку та діти. Загалом від початку війни понад 14 млн осіб були змушені змінити місце проживання. Це призводить до суттєвого скорочення економічно активного населення та зниження потенціалу відтворення людського капіталу.

Внаслідок міграції відбувається «відтік мізків», тобто виїзд висококваліфікованих спеціалістів, науковців та молоді. Це негативно позначається на інноваційному потенціалі економіки та можливостях її відновлення.

Вікова структура населення також зазнає негативних змін. Частка осіб віком 65+ вже перевищує 16%, тоді як частка дітей (0–14 років) становить близько 15% [5]. Це свідчить про прогресуюче старіння населення та зростання демографічного навантаження на працездатну частину суспільства. В умовах війни цей процес посилюється через втрати серед молодого та середнього віку населення.

Суттєві трансформації відбуваються і на ринку праці. Скорочення чисельності працездатного населення супроводжується зниженням пропозиції робочої сили. За експертними оцінками, кількість новонароджених у 2023 році становила лише 96,8 тис. за півріччя проти 132,6 тис. у 2021 році, що свідчить про майбутнє звуження трудового потенціалу [6]. Водночас спостерігається дефіцит кадрів у низці галузей економіки, що стримує економічне відновлення країни.

Статистичний аналіз свідчить, що зазначені демографічні тенденції безпосередньо впливають на формування людського капіталу. Зокрема, скорочується чисельність економічно активного населення: якщо у 2019 році вона становила близько 17,4 млн осіб, то у 2023 році – вже менше 14–15 млн осіб (за оцінками). Одночасно зростає дефіцит робочої сили, особливо у висококваліфікованих сферах.

Демографічні виклики також мають значний вплив на якість людського капіталу через освітню сферу. Скорочення контингенту здобувачів освіти, вимушена міграція учнів і студентів, а також обмежений доступ до освітніх ресурсів формують так звані «освітні втрати». Це знижує рівень знань і компетенцій майбутньої робочої сили та негативно впливає на довгострокову продуктивність економіки.

Згідно з даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО) за 2023 рік, спостерігається тенденція до зменшення кількості осіб, які виявляють бажання навчатися в закладах освіти України. Відсоток втрати потенційних студентів для закладів вищої освіти становить -0,437, тоді як для закладів загальної середньої освіти він дорівнює -0,36. Найсуттєвіше скорочення зафіксовано у Харківській області (-0,66 для закладів вищої освіти та -0,51 для професійно-технічних навчальних закладів), Миколаївській області (-0,55 для закладів вищої освіти та -0,46 для професійно-технічних навчальних закладів) та Запорізькій області (-0,49 для закладів вищої освіти і професійно-технічних навчальних закладів одночасно). Варто зазначити, що ці регіони характеризуються високим рівнем складності соціально-економічної ситуації та близькістю до районів активних бойових дій: У 2024 кількість вступників у ВНЗ України зменшилася. У 2023 році 282 374 абітурієнти подали 856 710 заяв на вступ, а у 2024 році 189 463 абітурієнтів подали 712 817 заяв, що на 33% менше за попередній рік.

Помітною є значна диференціація серед студентів залежно від їхнього територіального розташування відносно зон бойових дій. На сьогодні вибір закладу освіти для продовження навчального процесу здійснюється переважно на основі географічної безпеки, а не якості освітньої підготовки чи рейтингових позицій установи.

Недостатній рівень знань значно впливає на якість людського капіталу, який формується в сучасних умовах. Це створює ризики тривалого негативного економічного впливу в майбутньому. Зокрема, такий людський капітал не зможе ефективно сприяти економічному розвитку під час активної участі у формуванні національного доходу. Додатково ситуація ускладнюється необхідністю залучення додаткових фінансових, часових та інших ресурсів для організації перепідготовки таких працівників.

Руйнування освітньої інфраструктури, обстріли, перебої з електропостачанням, від-

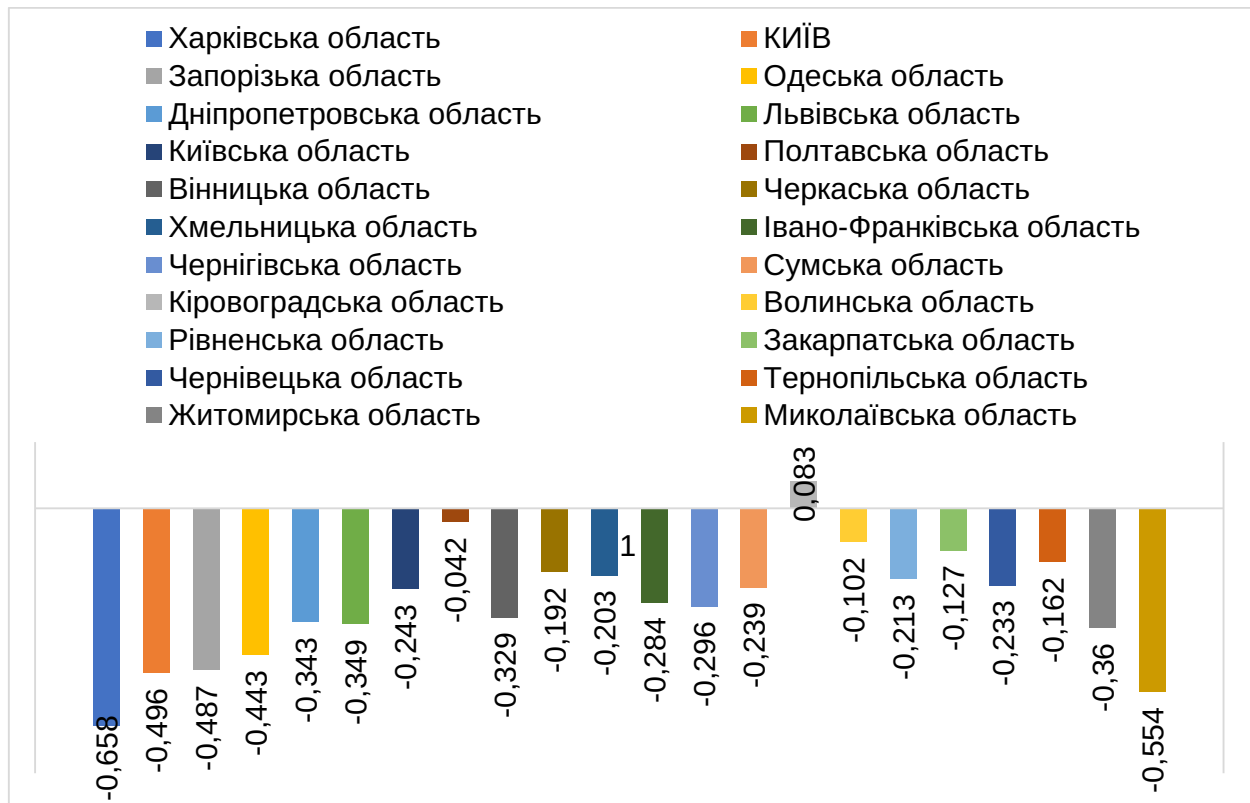

Рис. 1. Регіональний розподіл за коефіцієнтом втрат абітурієнтів у 2023 р.

Джерело: сформовано автором на основі даних USEDE (2023)

сутність стабільного Інтернету, а також вимушене переселення учнів і вчителів як у межах країни, так і за кордон значно посилили вплив фінансового стану родин та рівня освіти батьків на втрати й прогалини у навчанні. Крім того, можна припустити, що ці чинники мають зв'язок із психологічною стійкістю батьків і їхньою мотивацією до підтримки освітнього процесу та виховання дітей.

Висновки. Узагальнюючи, слід зазначити, що сучасні демографічні виклики в Україні мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Статистичні дані свідчать про стрімке скорочення чисельності населення, критично низький рівень народжуваності, високу смертність, масштабну міграцію та старіння населення. У сукупності ці процеси призводять до кількісного та якісного виснаження людського капіталу, що створює серйозні ризики для економічного розвитку держави.

Вирішення зазначених проблем потребує реалізації комплексної державної демогра-

фічної та соціально-економічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності, зниження міграційного відтоку, повернення населення, розвиток системи охорони здоров'я та освіти, а також підвищення якості людського капіталу як ключового ресурсу відновлення країни.

в умовах сучасних викликів особливої актуальності набуває формування ефективної державної демографічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності, зниження рівня смертності, регулювання міграційних процесів та створення умов для повернення населення. Важливим напрямом є також підвищення якості людського капіталу через розвиток систем освіти, охорони здоров'я та ринку праці.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням статистичного аналізу впливу демографічних чинників на економічне зростання, а також із розробленням прогнозних моделей розвитку населення України в умовах післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лібанова Е. М., Позняк О. В. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4 (42). С. 25–40.
2. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002– 2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2020. – 174 с.
3. Курило І. О. Динаміка чисельності та статеві-вікового складу населення України. Демографічне старіння й проблеми депопуляції / [І. О. Курило] // Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. : колективна монографія / [О. М. Гладун, С. Ю. Аксьонова, ... І. О. Курило та ін.]; за ред. О. М. Гладуна ; НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. - Київ : [б. в.], 2020. - Розділ 1. - С. 11-18.
4. Паянок, Т., Яковенко, Д., Остапенко, Я. Статистична оцінка демографічних змін і трудового потенціалу України. *Розвиток міста*. 2025. (4 (08)). С.124–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/city-development.2025.4-16>
5. Wikipedia. Демографічні показники України. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Ukraine?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.03.2026).
6. OpenDataBot. Смертність в Україні утричі перевищує народжуваність у 2024 році. URL: <https://chatgpt.com/g/g-S8ztDuUKM-ukrainskii-chat-gpt/c/69c2b09b-34a4-832d-a8f4-afb16377a83e> (дата звернення: 28.03.2026).
7. The willage. У 2024 році смертність в Україні перевищила народжуваність у 2,8 рази. URL: https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/359479-u-2024-rotsi-nbsp-smertnist-v-ukrayini-perevischilana-rozdzhuvanist-u-2-8-raza?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.03.2026).
8. Liga.net. Смертність утричі перевищила народжуваність у 2024 році – як змінювалися показники за 10 років. URL: https://www.liga.net/ua/infographic-of-the-day/infografica/smertnist-utrychi-perevishchyla-narodzhuvanist-u-2024-rotsi-iak-zminiuvalsia-pokaznyky-za-10-rokiv?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 29.03.2026).
9. Дзеркало тижня. Смертність в Україні у 2,8 рази перевищує народжуваність. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/smertnist-v-ukrajini-u-2-8-razi-perevishchuje-narodzhuvanist.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.03.2026).

REFERENCES:

1. Libanova E. M., Pozniak O. V.(2020). Zovnishnia trudova mihratsiia z Ukrainy: vplyv COVID-19. [Outward labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19] *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. vol. 4 (42). pp. 25—40.
2. Naselennia Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002– 2019 rr. [The Population of Ukraine. Demographic Trends in Ukraine, 2002–2019]: kol. monohr. / za red. O.M. Hladuna; NAN Ukrainy, In-t demohrafiia ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. – Kyiv, 2020. – 174 p.
3. Kurylo I. O.(2020). Dynamika chyselnosti ta statevo-vikovooho skladu naselennia Ukrainy. Demohrafichne starinnia u problemy depopuliatcii / [I. O. Kurylo] // Naselennia Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002–2019 rr. [Trends in the Size and Age-Sex Composition of Ukraine's Population. Demographic Aging and Depopulation Issues] : kolektyvna monohrafiia / [O. M. Hladun, S. Yu. Aksonova, ... I. O. Kurylo ta in.]; za red. O. M. Hladuna ; NAN Ukrainy, Instytut demohrafiia ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy. – Kyiv : [b. v.], Rozdil 1. – pp. 11-18.
4. Payanok, T., Yakovenko, D., Ostapenko, Ya.(2025). Statistical Assessment of Demographic Changes and the Labor Force in Ukraine[A Statistical Assessment of Demographic Changes and the Labor Force in Ukraine]. *City Development*. (4 (08)). pp. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/city-development.2025.pp.4-16>
5. Wikipedia. Demographic indicators of Ukraine [Wikipedia. Demographic indicators of Ukraine]. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Ukraine?utm_source=chatgpt.com (accessed March 26, 2026).
6. Opendadabot. Smertnist v Ukraini utrychi perevishchuie narodzhuvanist u 2024 rotsi [OpenDataBot. In 2024, the death rate in Ukraine will be three times higher than the birth rate]. Available at: <https://chatgpt.com/g/g-S8ztDuUKM-ukrainskii-chat-gpt/c/69c2b09b-34a4-832d-a8f4-afb16377a83e> (accessed March 28, 2026).
7. The willage. U 2024 rotsi smertnist v Ukraini perevishchyla narodzhuvanist u 2,8 razy[The Village. In 2024, the death rate in Ukraine exceeded the birth rate by a factor of 2.8.]. Available at: https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/359479-u-2024-rotsi-nbsp-smertnist-v-ukrayini-perevischilana-rozdzhuvanist-u-2-8-raza?utm_source=chatgpt.com (accessed March 28,2026).
8. Liga.net. Smertnist utrychi perevishchyla narodzhuvanist u 2024 rotsi – yak zminiuvalsia pokaznyky za 10 rokiv[Liga.net. The death rate has tripled the birth rate in 2024 – how the figures have changed over the past 10 years]. Available at: https://www.liga.net/ua/infographic-of-the-day/infografica/smertnist-utrychi-perevishchyla-narodzhuvanist-u-2024-rotsi-iak-zminiuvalsia-pokaznyky-za-10-rokiv?utm_source=chatgpt.com (accessed March 29,2026).

9. Dzerkalo tyzhnia. Smertnist v Ukraini u 2,8 razy perevyschchue narodzhuvanist[Zerkalo Nedeli. The death rate in Ukraine is 2.8 times higher than the birth rate]. Available at: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/smertnist-v-ukrajini-u-2-8-razi-perevishchuje-narodzhuvanist.html?utm_source=chatgpt.com(accessed March 30,2026).

Дата надходження статті: 25.03.2026

Дата прийняття статті: 16.04.2026

Дата публікації статті: 20.04.2026